

Maatschappelijke Filosofie

Na de dood van het communisme is ook het kapitalisme stervend

Mark EYSKENS
Minister van Staat
Gewezen Eerste Minister

I. Crisis betekent keerpunt

De crisis is NIET conjunctureel, niet cyclisch, maar structureel. Crisis van het systeem. Ze is systemisch; het gaat om een financiële tsunami gevolgd door de crisis van de reële economie. Er was een asymmetrische relatie ontstaan tussen de financiële markteconomie en de zogenaamde reële markteconomie, als gevolg van de ongebreidelde creatie van nieuwe financiële instrumenten en producten en de toename van de schulden, zowel van de overheid, de consumenten als de producenten. De lage rentepolitiek van de Amerikaanse FED (Alan Greenspan) heeft hier aanzienlijk aan bijgedragen.

Uiteraard komt er toch vroeg of laat een einde aan de crisis, maar niemand weet wanneer. Belangrijk is, ook in het academische milieu, na te denken over hoe de crisis best kan worden bestreden en beëindigd.

De crisis is de crisis van de ICT-maatschappij, die geleid heeft tot het ontstaan van een globale wereld. Die noem ik graag met een neologisme: GLOBALISTAN. Essentieel verschil tussen BC (before computer) en AC (after computer)

De wereld is ons dorp. Wat niet belet dat veel mensen op dit fenomeen met angst reageren en grijpen naar achterhaalde identiteitsankers zoals politiek nationalisme, economisch protectionisme en cultureel isolationisme. Op de wat elitair klinkende slogan: “ de wereld is ons dorp” luidt dan het gecompliceerde antwoord: “ons dorp is de wereld”

Crisis wordt meestal begrepen als een tragedie of een catastrofe, maar in de etymologische Griekse betekenis betekent crisis: een kritisch keerpunt, een moment van kritische bezinning; omslagpunt for better and for worse.

II. De crisis van 1929

In 1929 begon de crisis op beurs (black Thursday op 24 oktober 1929), vooral als gevolg van het speculeren op aandelen met geleend geld. De crisis is dan overgewaaid op de banken (Creditanstalt in Oostenrijk) en de economie. In 2008 is de crisis begonnen in het vast goed, dan overgeslagen naar de banken om vervolgens de beurs te kelderen en de reële economie zwaar te teisteren.

Fundamentele oorzaak in 2008 is het ontstaan van het werelddorp (onder invloed van de ICT-revolutie) dat aan zich zelf is overgelaten bij gebrek aan World governance. Er is een globale wereldeconomie ontstaan maar er is geen globaal bestuur; enkel de versplinterde in efficiency van staten die allemaal te klein zijn geworden om een wereldwijde markteconomie gedomineerd door wereldbedrijven te reguleren.

Wat vandaag gebeurt vormt, paradoxaal genoeg, een coherent geheel met de implosie van het communisme en de explosie van de Sovjet-Unie.

III. Wij beleven de eerste crisissen van het werelddorp

Een Politieke crisis in 1989; een financiële en economische crisis in 2008-09

3.1 In 1989 beleefde de wereld een diepgaande politieke crisis als gevolg van het zich verspreiden van de kennismaatschappij, die de vorming van netwerken

sterk bevordert en steunt op informatie en innovatie. Na de uitvinding van de stoommachine aan het einde van de 18e eeuw en de ontdekking van de elektriciteit en de uitvinding van de ontploffingsmotor aan het einde van de 19e eeuw, bevinden wij ons sedert het einde van de 20e eeuw in wat Alvin Tofler de ‘third wave’ noemde: de massale verspreiding van informatie - en communicatietechnologieën waardoor kennis, creativiteit en verbeeldingskracht de dominerende factoren van verandering in de samenleving zijn geworden. De kennis, verheven tot de belangrijkste productiefactor, is onverenigbaar met elke vorm van collectivistisch communisme en socialisme. De kennis kan niet worden genationaliseerd, gecollectiviseerd. De kennis, in tegenstelling tot inkomens, en vermogens, moet niet worden herverdeeld, maar wel worden vermenigvuldigd en verspreid. Hieruit ontstaat een totaal ander sociaal paradigma. De val van de muur van Berlijn heeft een wereldwijd verschijnsel van decollectivisering in de hand gewerkt. Tot en met in China. De politieke crisis van 1989 die de val van het communisme en de explosie van de Sovjet-Unie, gevolgd door het einde van de koude Oorlog, met zich heeft gebracht, bleek een heilzame crisis te zijn geweest

3.2 De crisis van 2008 is financieel en economisch bijzonder schadelijk en onrustwekkend. De ICT- revolutie verwekt niet alleen een verschijnsel van decollectivisering, nu de kennis de belangrijkste productiefactor is geworden. De ICT veroorzaakt ook deprivatisering. Elk idee, elke uitvinding, elke ontdekking verspreidt zich met de snelheid van het licht over de hele planeet. Privé intellectuele eigendom verdwijnt in de geïnformatiseerde wereld. Ook ontstaat extreme innovatorische concurrentie, meer bepaald in de financiële wereld (toxic products).

De perfecte concurrentie uit de handboeken van economie perverteert in feite steeds meer in oligopolies en monopolies. De markten veranderen grondig onder meer door een fenomeen van desintermediatie, waarbij tussenpersonen wegvallen (home banking, e-bay, Internet services onder meer inzake toerisme, foto ontwikkeling, reservatie van evenementen en reizen ...

Algemeen wordt gesteld dat er nood is aan meer staat. Dit is een onzorgvuldige uitspraak. Er is geen nood aan meer etatisme en bureaucratie. Er is wel meer nood aan overheid maar die moet zo internationaal mogelijk zijn. Niet meer collectivisme is vereist, wel meer collectieve besluitvorming. Een globale wereld heeft nood aan globaal bestuur. In een eerste fase zal dit World governance van hoofdzakelijk technocraten vereisen, door betere samenwerking van het IMF met de Wereldbank, met de wereldhandelsorganisatie, tussen de centrale banken in de wereld, in de schoot van de groepen: G20, G8, de eurogroep. Het zal vooral gaan om Intergouvernementalisme.

Maar dan rijst een belangrijke vraag: Wat met de democratie en de democratische legitimiteit van de technocratie??

IV. Crisis is structureel en veelzijdig

Ze is:

Financieel

Economisch

Maar ze betreft ook:

Energie

Klimaat

Demografie

Immigratie

multiculturaliteit

Vergrijzing

Voeding

Water

Armoede

proliferatie van massavernietigingswapens

non state actors en terrorisme

Dysfuncties van de representatieve democratie

Omgang met nieuwe ontdekkingen en uitvindingen

Ethische vraagstelling: al deze veranderingen omzetten in echte menselijke vooruitgang??? Wat is menselijke vooruitgang en wie bepaalt dit???

Het fabeltuig Computer is in se noch goed noch slecht. Elke technologie is moreel neutraal; kan ten goede en ten kwade worden aangewend. Technologie is meestal waardenvrij

V. De globalisering: de wereld één dorp

Na de val van het communisme overheerste het paradigma van de Markteconomie. ‘*The end of History*’, schreef Francis Fukuyama. De liberale democratie – *marketdemocracy*, zei Clinton - had gewonnen. Academisch geschoolde economen herinneren zich nochtans dat voor Karl Marx en David Ricardo de markt bedreigd wordt door zelfvernietiging. Voor de marxisten als gevolg van de dalende winstvoet, omdat de kapitalisten onder druk van de concurrentie steeds meer investeren. Dit leidt dan tot pogingen om de kosten en dus de lonen te drukken en derhalve tot meer uitbuiting van de arbeiders. Het gevolg daarvan is klassenstrijd, revolutie en oorlog, kolonialisme en imperialisme. En uiteindelijk de ondergang, wegens autodestructie, van het kapitalisme.

Voor de liberalen is het de concurrentie die de concurrentie vernietigt door oligopolie vorming en het ontstaan van monopolies, wat we nu mergers and acquisitions noemen: allemaal pogingen om de concurrentie uit te schakelen.

De zuivere mededinging is inderdaad een ideaal en een Handboekconcept voor studenten economie: de zuivere, lees perfecte mededinging heeft welvaart bevorderende gevolgen. De prijs wordt door de Markt gegeven en is door vragers en aanbieders niet beïnvloedbaar: zij zijn *price takers*. De concurrentie dwingt de ondernemingen te verkopen tegen de laagst mogelijke gemiddelde kostprijs en een prijs die gelijk is aan de marginale kost. Terwijl bij monopolie en oligopolie de verkoopprijs uitstijgt boven de marginale kost wat dan leidt tot abnormale winst. Het zuivere mededingingsmechanisme maximaliseert de maatschappelijke welvaart en geeft aan elke productiefactor een vergoeding die overeenkomt met zijn marginale bijdrage aan de productie. Economen noemen dit het Pareto-optimum. Het gaat om een ideaal model dat nooit is bereikt maar

dat wel kan worden nagestreefd. De Europese verdragen, met name het verdrag van Rome pogen de concurrentie zo volmaakt mogelijk te organiseren. Meteen bewijst dit dat een overheid nodig is om de markten goed te laten functioneren.

De werkelijkheid is echter anders. De mededinging is meestal oligopolistisch tussen grote multinationals.

Er is Concurrentie tussen wereldspelers: over hun rijk gaat de zon niet onder. Schaalvergroting is trouwens nodig om de enorme kosten van onderzoek en ontwikkeling draaglijk te maken. Ook uitvindingen en ontdekkingen leiden tot quasi monopolistische toestand.

VI. Cut the throat over competition

De wereldeconomie in het werelddorp wordt beheerst door toenemende, onverbiddelijke concurrentie: *cut the throat over competition*.

De financiële markten zijn de markten waar de mundialisering zeer snel is ingetreden om dat geld en krediet homogene goederen zijn.

Banken en alle financiële instellingen hebben systemen van extreme concurrentie ingevoerd met het oog op het maximaliseren van hun competitiviteit.

Vandaar de verspreiding met name in de banken van premiestelsels, bonussen voor managers, stock options voor het personeel.

Daarop ent zich de ideologie van *shareholders value*. Een onderneming beoogt om via maximaal rendement de aandeelhouders een maximale en dus jaarlijks groeiende meerwaarde te bezorgen.

Er werd een internationaal boekhoudkundig systeem ingevoerd (IFRS = *International financing reporting system*) dat de regel van de 'mark to market' invoert en met name de banken verplicht rekening te houden met de dagelijkse marktsituatie en dus hun activa te waarderen volgens de marktgegevens, lees de beurskoersen. Als die dalen, krijgt men de depreciatie onmiddellijk in de boekhouding van de bedrijven, wat bij het publiek een ongunstige indruk maakt en eventueel nieuwe beursontwaardingen voor gevolg heeft. Omgekeerd zal de dag dat een stijging van de koersen op de beurs plaats vindt, een gunstig effect hebben op de bankbalansen.

De concurrentiedruk heeft ook geleid tot toenemende deregulering, want men had geloof in de onfeilbaarheid van de marktwerking.

In de Verenigde Staten had de intrekking plaats van de *Glass Seagal*-act onder Clinton in 1998. Na de grote crisis van de jaren 30 was immers in de meeste landen de Gemengde bank, die te gelijktijd Spaarbank maar ook investeringsfonds was, afgeschaft. Vanaf de jaren 70 en 80 begonnen de banken aan hun despecialisatie en begonnen zij allerlei financiële verrichtingen uit te voeren. Vandaar het ontstaan van de bankverzekeraars, die tegelijkertijd bankieren en verzekeren.

Voorals in de Verenigde Staten van Amerika is een economie ontstaan die stoelde op kolossale kredietverlening. De Amerikaanse schuld van de overheid, de bedrijven en de particulieren bedraagt vijfmaal het Amerikaanse bruto nationaal product.

De Amerikaanse banken hebben eigen middelen voor een waarde van 4000 miljard dollar, maar de leningen die zij hebben toegekend zijn gelijk aan 84.000 miljard dollar, een situatie die hen zeer kwetsbaar maakt.

De concurrentiedruk liet zich echter het meest voelen in de ontwikkeling van een hele reeks nieuwe financiële producten en diensten, ongehoord complex en gesofistikeerd, mogelijk gemaakt dankzij de nieuwe computertechnologieën en ICT: afgeleide producten, diensten van hedge funds, financiële verrichtingen op basis van aanzienlijke ontleningen (leverage), CDS (*credit default swaps*), CDO's (*collateralized debt obligations*). De riskante kredieten werden door de banken doorgesluisd naar financiële maatschappijen, waardoor de banken hun balansen schoonden van deze kredieten. In die financiële maatschappij en werden die kredieten dan verknipt en verpakt (titrisering, securitizing) en verder doorverkocht aan andere financiële instellingen en verwerkt in allerlei fondsen, sicaves en beveks. Vandaag spreekt men van Toxic products. Men gewaagd van een totaal van 780.000 miljard dollar aan toxische producten of 12 maal het bruto mondiaal product

[illegible]

Aldus werden de Mathematische modellen misleidend.

Tevens had een robotisering plaats van de financiële markten waardoor ze overschakelden op Automatische piloot. Immers aankoop en verkooporders op de beurs werden toevertrouwd aan software programma's, die instructies door-gaven aan miljoenen computers en bepaalden vanaf welke koersen moest worden gekocht en verkocht. Aldus ontstond een kolossaal massaverschijnselen met een zichzelf versterkende golfslag werking (amplitudo en resonantie herding behaviour)

Wat opvalt, is snelheid en omvang van de crisis. Dat heeft natuurlijk te maken met het feit dat de informatie zich verspreidt met de snelheid van het licht in de hele wereld.

Het crisisgebeuren is nochtans vrij bescheiden gestart, namelijk met de subprime-crisis op de vastgoedmarkt in de Verenigde Staten. Stijgende vastgoedprijzen zetten de hypotheekmaatschappijen en banken ertoe aan heel vlot en makkelijk leningen toe te kennen aan onzekere debiteuren. De lage rentevoet-politiek van de Amerikaanse FED was een bijkomende stimulans tijdens het bewind van voorzitter Alan Greenspan.

Er wordt ook op gewezen dat in de Amerikaanse samenleving, waar grote inkomens ongelijkheden heersen, het toekennen van makkelijke en goedkope kredieten uitgaat van een sociaal motief: namelijk de kans geven aan mensen met lage inkomens om ook een woning te verwerven. Goedkope hypoteekleningen werden aldus een compensatie voor de ongelijke inkomensverdeling

VII. Gevolgen

Tot op vandaag is een astronomisch bedrag aan beurskapitalisatie verdampt, namelijk voor een waarde gelijk aan zes keer het bruto wereld product. De beurzen zijn met ongeveer 50 % gedaald. In het verleden hebben de beurzen nog zware klappen moeten incasseren. Bijvoorbeeld op 19 oktober 1987 verloor de beurs van New York in een klap 23 % (ICT bubble). Tijdens de crisisjaren 30 was het nog veel erger: de daling bereikte 86 %. Zelfmoordenaars (gefaillieerde bankiers en beleggers) die uit hun kantoren sprongen, verduisterden de hemel in Wall Street. De economie kromp met 15-25 % van 1930-1933. Echte deflatie en miljoenen werklozen. In 1932 daalde de internationale handel met 15 %, terwijl hij thans nog steeds lichtjes stijgt. Het duurde tot halverwege de jaren 50 vooraleer de beurs het peil opnieuw bereikte van 1929. Inmiddels hadden fascisme en nazisme de democratie genekt en had de Tweede Wereldoorlog 50 miljoen mensenlevens geëist.

Toch heeft de financiële crisis reeds zeer veel schade aangericht. Het faillissement van Lehman brothers blijkt een kettingreactie te hebben ingezet. Het was een grote vergissing vanwege de Amerikaanse regering om deze bank te laten kapseizen terwijl andere financiële instellingen werden gered. Het blijkt dat AIG door de regering Bush werd gesteund na een interventie van de Chinese president HU Jintao, die ermee dreigde de Chinese beleggingen in de Verenigde Staten ongedaan te maken als AIG over de kop zou gaan. Het is algemeen bekend dat de Chinese handelsoverschotten en deviezenreserves worden gerecycleerd naar Amerika toe onder de vorm van allerlei beleggingen.

In België had de regering af te rekenen met een hele reeks bijzonder complexe en gevaarlijke dossiers: Fortis, Dexia, Ethias, KBC. De oplossingen zijn een mix van tijdelijke verlening van staatswaarborg en het doorverkopen aan buitenlandse groepen.

Inzake Fortis werd een door de aandeelhouders zeer betwiste verkoop aan BNP en ABN Amro onderhandeld. De regering aarzelde om Fortis onverkort te nationaliseren, want dit zou een precedent hebben geschapen voor andere banken. Bovendien was het balanstotaal van Fortis toen gelijk aan € 800.000.000.000 of 2,5 het Belgische bruto nationaal product.

Een humorist verkondigde dat Fortis nochtans heel kredietwaardig moest zijn, aangezien de bank reeds werd vermeld door Julius Caesar in zijn bestseller “De bello Gallico”: “*omnium Gallorum Belgae FORTIS simi sunt*”³. Een Ameri-

kaanse professor die te Leuven een eredocoraat kreeg uitgereikt, vertaalde deze zin als: "*of all bankers the Belgians are the most dangerous ones*".

VIII. Een fundamentele crisis van het financieel systeem; een crisis van een bepaald type van liberaal kapitalisme

- de doorbraak van de kenniseconomie leidt tot algemene decollectivisering. De val van het communisme en het collectivistische plansocialisme is hiervan het gevolg.
De kennis wordt de belangrijkste productiefactor. De Marxistische doctrine van de nationalisatie van de productiefactoren breekt stuk. Kennis kan niet worden genationaliseerd
De implosie van het communisme bracht de explosie Sovjet-Unie met zich en meteen ook het einde van de koude Oorlog onmiddellijk na 1989.
- de ICT-revolutie leidt echter ook tot Deprivatisering. Alle ideeën, uitvindingen, ontdekkingen verspreiden zich met de snelheid van het licht wereldwijde netwerken.
Er rijst een acuut probleem van intellectuele eigendom. *Copy right* vertaald in het Chinees luidt: '*the right to copy*'. 17 % van de wereldproductie is namaak
Er ontstaat ook een verschijnsel van desintermediatie, waarbij op de markt de tussen personen wegvallen: home banking, e-bay, foto.shop... hierdoor wijzigt de marktwerking grondig. Een dodelijke wereldwijde concurrentie grijpt om zich heen: cut the throat over competition

Dit alles mondt uit in de dood van de ideologieën die de 19e en de 20e eeuw hebben gedomineerd: communisme+socialisme enerzijds en liberaal marktkapitalisme anderzijds.

Wat we op de financiële markten beleven is:

De overwinning van

1. het verstand (zeer vernuftige mathematische modellen) op de wijsheid;
2. de complexiteit (weinigen verstaan waarover het gaat) op de efficiëntie;
3. de concurrentie op de coöperatie (coöpetitie);
4. het winststreven (hebzucht) op de ethiek;
5. van de markt op de rechtsstaat

IX. Naar meer collectieve besluitvorming

De crisis van de kennismaatschappij heeft in wezen te maken met de slechte beheersing van bepaalde gevolgen van het ontstaan en et zich verspreiden van de kennis- en informatie-economie.

Een globaal werelddorp moet ook globaler worden bestuurd (global governance)

Essentieel is internationale samenwerking, niet alleen binnen Europa, want Europa is geen schiereiland en telt over 25 jaar nog 5% van de wereldbevolking.

Uiteraard moeten vooral nationalisme en protectionisme worden vermeden. Men denkt aan een Bretton Woods II, dit keer gericht op het wereldwijd reguleren van de financiële markten.

De ideale markt van perfecte concurrentie staat in de handboeken. Werkelijkheid wijkt hier echter van af. Markteconomie is een mechanisme dat onder bepaalde voorwaarden kan leiden tot aanzienlijke verbetering van de welvaart. Maar welvaart is niet alles in een menselijke samenleving. En welvaartsverbetering kan ook gepaard gaan met aanzienlijke maatschappelijke kosten. Markten zijn niet zelfregulerend en ook niet onfeilbaar. Economen spreken van *market failures*. De markt is altijd onvoldoende, ook al werkt ze bijna perfect maakt. De markt zorgt niet voor een schoon milieu, volledige tewerkstelling, rechtvaardige verdeling van de inkomens, de strijd tegen de opwarming van de aarde. Overheidsinterventie is vereist. Maar ook daar zijn excessen mogelijk en is voorzichtigheid geboden. Er zijn vele voorbeelden van mislukkingen van staatstussenkomst (*government failures*).^y Beiden, markt+overheid, zijn complementair. Reeds bij Adam Smith is er sprake van de *duties of the sovereign*

Maar één grote les wordt door deze crisis reeds aangeleerd: overheid, die het marktmechanisme moet begeleiden, oriënteren, verbeteren kan niet de traditionele nationale staat zijn. Er is geen nood aan een nieuwsoortig neomarxistisch collectivisme, maar wel aan een zo collectief mogelijke besluitvorming. Dit verwijst naar maximale internationale samenwerking en toenemende opwaartse subsidiariteit, waarbij bevoegdheden van landen en staten aan een multilaterale of federale autoriteit worden overgedragen. De oplossing van de crisis is structureel, grotelijks institutioneel en bijgevolg traag en technocratisch.

X. Een globale wereld vereist nieuwe spelregels

Er is nood aan een *reshaping of multilateral institutions*: IMF, met een betere representativiteit ten voordele van emerging countries. Misschien moet het IMF de rol gaan spelen van een wereld centrale bank, een echte bank der banken (lender of last resort) met geld scheppende bevoegdheid. Dit was door J.M. Keynes voorgesteld tijdens de conferentie van Bretton Woods in 1945 (bancor)

Tevens is een veel hechtere en geïntegreerde samenwerking vereist tussen IMF, Wereldbank en WTO, en bovendien met de bestaande landengroepen als daar zijn: EU, G20, G8, Eurogroep. Een concurrentiebeleid, naar het voorbeeld van de Europese Unie, zal op wereldschaal moeten kunnen worden toegepast ten einde ook de multinationale ondernemingen aan bepaalde regels te onderwerpen.

Nieuwe regelgeving is absoluut vereist. Maar dit houdt het gevaar in van regulatoire competitie (sommige landen zullen minder streng zijn) en arbitrage, als die regels niet internationaal worden gecoördineerd. In een globale wereld zouden dezelfde regels, criteria en normen overal moeten kunnen gelden.

Men kan alvast een poging doen in Europa. Dan zou de Europese Unie kunnen model staan voor de rest van de wereld.

Maar hoe dit toepassen in Europa?

Moet er een nieuwe Europese instelling van de regelgeving, controle en monitoring worden opgericht? En zo ja moet die instelling vallen onder de controle van de ECB, van de EU-commissie, of van het parlement? Of is het beter deze bevoegdheid toe te kennen aan de ECB? Vele regeringen zijn allergisch aan het autoritaire optreden van de Europese centrale Bank, vooral gericht op de strijd tegen de inflatie. Is een compromis denkbaar waarbij de controlerende bevoegdheden van de centrale bank worden uitgebreid voor zover de Europese centrale bank afziet van haar strak anti inflatiebeleid? Zelf verkies ik een grotere rol van de grote centrale banken in de wereld, goed onderling gecoördineerd en met name tussen de ECB, de Amerikaanse Fed, de bank of England, de Bank of China en de Bank van Japan.

Wat Europa betreft, gaat men de regelgeving beperken tot de eurozone, of ook toepassen op de andere lidstaten van de Europese Unie??? Dit zijn heel belangrijke vragen voor de toekomst.

Het banksysteem moet worden gered, onder voorwaarden van veel grotere discipline.

4 oplossingen zijn in beginsel mogelijk:

1. Het toekennen van overheidsleningen, soms op zeer lange termijn
2. Het toekennen van staatswaarborg aan bankverrichtingen
3. de nationalisatie van banken
4. het oprichten van een bad bank.

Een combinatie van 1/ en 2/ lijken mij nog het minst nadelen te bevatten.

Inmiddels moet worden nagedacht over de inhoud van de regels die vooral aan de financiële sector moeten worden opgelegd.

- in een eerste fase zullen veel banken gedeeltelijk en tijdelijk dienen te worden genationaliseerd. De Belgische regering aarzelt om dit te doen met bijvoorbeeld Fortis en andere banken omdat met name inzake Fortis balanstotaal voor de financiële crisis € 800.000.000.000 waard was. Dit is 2,5maal het Belgische bnp. Dergelijke bedragen waarborgen natuurlijk voor de staat een geweldig risico op zich nemen dat, bij foute afloop, vroeg of laat door de belastingbetaler moet worden gefinancierd.
- Het kan aangewezen zijn de rommel kredieten onder te brengen in een Bad Bank, zodat de banken kunnen starten met een schone lei.
- Veel banken moeten worden geherkapitaliseerd
- Hogere kapitaalvereisten moeten worden opgelegd in functie van de risico's. Basel I moet worden herzien. De Europese banken zijn immers meer onder gekapitaliseerd dan de Amerikaanse
- ook hogere liquiditeitsvereisten moeten worden ingevoerd
- in een overgangsfase moet het statuut van de gemengde bank, die alle mogelijke soorten financiële operaties mag doen, streng worden ingeperkt. Terugkeer naar de spaarbank of de narrow bank.
- Eenvoudiger bankstructuren moeten worden opgelegd. De Deutsche Bank bestaat uit 2000 juridische entiteiten, wat onbeheersbaar is.
- Strengere kredietverlening aan bedrijven is wenselijk, waardoor *leverage* wordt verminderd (hefboomeffect waardoor je met beperkte eigen middelen grote geleende bedragen kunt besteden en investeren).

- Het zal nodig zijn ook de rating agentschappen te controleren, die oordelen vellen over de financiële gezondheid of ongezonderheid van banken en daarbij vaak paniek zaaien bij beleggers en op de beurzen.
- Het lijkt ook opportuun om bepaalde aspecten van de nieuwe boekhoudkundige regels IFRS (*mark to market*) te herzien, zodat banken niet onmiddellijk het slachtoffer worden van koersdalingen.
- Men moet bepaalde financiële producten (zogenaamd toxische producten) verbieden of veel strenger controleren. Ook bepaalde verrichtingen moeten aan banden worden gelegd zoals naked short selling, het verkopen van aandelen op termijn tegen een vooraf bepaalde koers, zonder dat men deze aandelen in zijn bezit heeft.
- Er is zeker een probleem met de bonussen van de managers, die men best zou beperken en blokkeren op een wachtrekening tot mijn zicht heeft de concrete resultaten van bepaalde bedrijfsbeslissingen. Ook de zgn. golden parachute wordt sterk in vraag gesteld.

Ook de controle-organen zoals in België de Nationale Bank en de commissie voor Bank en Financien moeten worden aangepast en beter uitgerust.

Strengere regels inzake kredietverlening zullen in de toekomst leiden tot minder risico's en meer veiligheid. Maar dit zal ongetwijfeld ook het krediet duurder maken en dus de rentevoeten doen stijgen. Daarbij komt dat de redding van veel financiële instellingen door het toekennen van enorme overheidssteun de openbare schuld zal opvoeren. Dit alles zal leiden tot hogere rentevoeten, waardoor de economische groei zal worden vertraagd. We zullen moeten leren leven in een veiligere markteconomie maar die dan ook trager meer welvaart zal genereren. Bij een herneming is een steile inflatie, zelfs met twee cijfers (two digit inflation) zoals in de jaren 80, niet uitgesloten.

XI. Keynesiaanse relance is aanvankelijk aangewezen, vooral bij sterke stijging van de werkloosheid

Vermits de financiële crisis overslaat naar de reële economie en veel bedrijven het moeilijk krijgen, moeten de regeringen de investeringen en de consumptie ondersteunen. In dit raam is het fetisjisme van het begrotingsevenwicht niet verantwoord.

Dit gaat er wel toe leiden dat de openbare schuld zal toenemen en dus ook op termijn de rentevoeten. In België komt er ook nog de vergrijzingskost bij (+6% van het BNP), wat de federale regering moet aanzetten tot grote omzichtigheid. Bij het ouder worden van de bevolking, dus van het aantal gepensioneerden, neemt de electorale druk toe om de inflatie te bestrijden ten einde de koopkracht van de pensioenen te beschermen. De jongere generatie anderzijds die kredieten opneemt, bijvoorbeeld om een huis te bouwen of te kopen, heeft voordeel bij een inflatie omdat daardoor het reële gewicht van hun schuld daalt. Meteen ontstaat in onze samenleving een soms pijnlijk generatieconflict, pro en contra inflatie zonder dat men dat beseft.

Alle landen grijpen naar Keynesiaanse maatregelen, vooral in Amerika met de nieuwe administratie Obama. De klemtoon moet worden gelegd op toekomst-

gerichte investeringen in leefmilieu, energie, infrastructuur, onderwijs, ontwikkeling en onderzoek. De structurele uitweg uit de crisis loopt in grote mate over nieuwe wetenschappelijke en technologische doorbraken onder meer op het stuk van de computertechnologie, de nanotechnologie, de biotechnologie, de robotica, slimme producten, de energetische revolutie...

In elk geval moeten de beleids mensen beseffen dat ze leven in een wereld van grote interdependentie en dat de genomen maatregelen elkaar van over de landsgrenzen wederzijds beïnvloeden. Men moet vermijden dat de relance-effecten in een land, bijvoorbeeld door belastingverlagingen of verhoging van sociale uitkeringen, met de bedoeling de binnenlandse consumptie te stimuleren, averechtse effecten (crowding out) sorteren onder de vorm van “lekken”. Dit betekent dat de consumenten in het buitenland gaan aankopen doen of hun geld in het buitenland gaan beleggen, waardoor de geïnjecteerde koopkracht in het binnenland wegvloeit. En wat het begrotingsbeleid betreft verdedigde Keynes *deficit spending* onder stringente voorwaarden. Hij was namelijk voorstander van een cyclische begroting met een begrotingsoverschot aangelegd in de jaren van hoogconjunctuur, maar dat kon worden uitgegeven in tijden van crisis. Bovendien had hij een voorkeur voor het optrekken van de laagste inkomens omdat minder welvarende mensen een hogere consumptieneiging hebben en ook voor het stimuleren van overheidsinvesteringen omdat die een groter vermenigvuldigings effect (*multiplier*) hebben op de groei van het bnp.

Bij het promoten van een Keynesiaans beleid moet worden onderstreept dat de theorie en de politiek van Keynes van conjuncturele aard was, terwijl de huidige crisis veeleer structurele kenmerken vertoont: met name de gevolgen van de onbeheerste mondialisering, de cut the throat over competition, het ontstaan via ICT van een wereldwijde kenniseconomie en de prominente rol in het werelddorp gespeeld door de financiële markten en dus door de banken en de financiële wereld.

Keynes wees er ook op dat een politiek van goedkoop geld door het laten dalen van de intrestvoeten kon leiden tot een *liquidity trap* of liquiditeitsval, waarbij het voor de spaarder voordeliger werd zijn geld bij te houden, door thesaurisatie via een zichtrekening. Dit leidt dan makkelijk tot een deflatoire spiraal, met een verdere daling van de vraag gevolgd door een nieuwe daling van het aanbod en de productie.

In de jaren 60 en 70 hebben vele regeringen zich gemakshalve bezondigd aan een overdosis van keynesianisme, door stijgende uitgaven, hoge overheids-schuld, lagere rentevoeten niet alleen te dulden maar zelfs aan te prijzen. Het gevolg hiervan was een bijna onbedwingbare inflatie, die perverseerde in een kosteninflatie, de groei drukte en de werkloosheid deed toenemen. Met als gevolg de beruchte stagflatie, een combinatie van economische stagnatie en stijgende prijzen. Dit leidde tot een omgekeerde Phillips curve. Phillips toonde aan dat stijgende prijzen gepaard gaan met stijgende tewerkstelling, maar die relatie keerde volledig om als gevolg van stagflatie. De bedrijven kregen ook grote rendabiliteitsproblemen, hun competitiviteit nam af en de economieën kreunden onder overdreven staatsinmenging.

Vandaar als reactie in de jaren 70 de opkomst van de school van Chicago, onder leiding van Milton Friedman. Hij verdedigde de aanbodeconomie en het

monetarisme. De overheid moest de bedrijven versterken, hun rentabiliteit opkrikken en de belastingen moesten worden verlaagd. De staat moest worden ontvet en zijn enige rol zou voortaan bestaan in het manipuleren van het geldvolume. De markten moesten worden geliberaliseerd door de promotie van de internationale vrijhandel

Dit werd het credo van het neoliberalisme dat vanaf de jaren 80 met enig succes werd toegepast door Margaret Thatcher en Roland Reagan. Dit beleid ging gepaard met heel veel deregulering en liberalisering, droeg sterk bij tot de globalisering van de wereldeconomie en de groei van de internationale handel, maar ontspoorde de jongste jaren en perverteerde in de grote financiële crisis van 2008.

XII. Een Europees model?

De huidige financiële crisis heeft aangetoond hoe nuttig de Europese monetair unie is geweest. De reacties van een land als IJsland liegen er niet om. IJsland wenst dringend lid te worden van de monetair unie

De voordelen van de monetair unie zijn nu meer dan ooit duidelijk geworden. Dankzij de monetair unie zijn er geen wisselrisico's meer binnen Europa; de transactiekosten zijn sterk verminderd; de rentevoeten zijn gedaald; daardoor zijn de begrotingstekorten sterk verminderd alsmede de openbare schuld. Uiteraard moet de monetair unie worden verstevigd door een geleidelijke harmonisering van de vennootschapsbelasting en zo mogelijk van de heffingen van de sociale zekerheid.

Zonder de monetair unie zou met name de Belgische frank waarschijnlijk al zijn gedevalueerd en zou grote chaos zijn ontstaan binnen de Europese Unie. Nobelprijswinnaar Robert Mundell, de intellectuele vader van de monetair unie, kreeg gelijk. Hij stelt thans een sterke coördinatie voor tussen FED, ECB, bank of England, de centrale banken van China, Rusland en Japan in het raam van een Bretton Woods bis

Inmiddels zijn de wisselkoersen van het pond en de euro sterk naar elkaar genaderd en is de pariteit bijna verwezenlijkt.

Een nieuwe poging moet worden ondernomen om het Verenigd Koninkrijk lid te maken van de monetair unie. Sedert jaren verdedig ik de stelling dat in een eerste fase dit kan gebeuren door Groot-Brittannië toe te laten tot de EMU en toch het pond te behouden. De Britten zouden niet meteen hun inflatie en begrotingskort die hoger zijn dan de Maastrichtnormen, moeten herleiden. De Britten zouden daarentegen onmiddellijk mogen zetelen in de raad van bestuur van de Europese centrale Bank en in de schoot van de eurogroep. Een efficiënte maar vertrouwelijke coördinatie van de beleiden van de bank of England en de ECB zouden er moeten voor zorgen dat de pariteit tussen Pond en Euro voldoende stabiel zouden blijven. De euro zou in Groot-Brittannië ook als betaalmiddel kunnen worden aanvaard alsmede in een aantal landen van het Britse commonwealth. Daardoor zou een grote monetair zone in de wereld ontstaan die als gelijkwaardige partner zou kunnen gaan onderhandelen met onder meer de Amerikanen en de Chinezen over een wereldwijd vertrouwenwekkend monetair stelsel.

Via een monetair unie zou Groot-Brittannië kunnen toetreden tot wat zijzelf noemen: *the heart of Europe*.

De toekomst van Europa moet verder worden uitgebouwd samen met zijn uitbreiding.

De as Parijs-Berlijn is echter achterhaald. De toekomst van Europa moet worden geschraagd door de driehoek Parijs - Berlijn - Londen.

Verdere uitbreiding van Europa – een Europa van gedeelde waarden, de Europese Unie kan immers niet exclusief worden gedefinieerd in termen van geografische grenzen - vereist een herstructurering van het grote Europa. Europa moet in een nieuwe vorm wordt gegoten, wat ik sedert lang het "Saturnus model" heb genoemd. Dit komt neer op een dikke planeet van sterk convergerende economieën in de kern van Europa en daar rond "ringen" van landen die minder zijn geïntegreerd of dit in mindere mate wensen. Aldus zou onder meer de toetreding van Turkije en een aantal landen van de Balkan kunnen worden geregeld via formules van gedifferentieerde integratie.

Tot op heden is Europa nog al te veel een economische reus, een politieke dwerg en een militaire worm.

De toekomst van Europa moet leiden tot de uitbouw van een gemeenschap van gedeelde waarden. Het zou wel eens kunnen dat over een aantal tientallen jaren zal blijken dat Europa bijna 2000 jaar later, opnieuw de plaats inneemt van wat het Romeinse Rijk was ten tijde van keizer Constantijn.

XIII. Besluit

Maatregelen

1. Geen collectivisme, wel collectieve besluitvorming door maximale internationale samenwerking
2. Complementariteit van markt en overheid
3. Meer regelgeving voor o.m. de financiële sector maar geen regulatoire arbitrage
4. geen protectionisme
5. Meer Europa en versterking van EMU
6. Nauwere samenwerking tussen multilaterale instellingen: IMF, Wereldbank, WTO, G20, Eurogroep .. Bretton Woods.
7. Banksysteem redden door: overheidsleningen, staatswaarborg, oprichting van 'Bad Bank', tijdelijke nationalisatie. Meer spaarbanken.
8. Keynesiaanse relance maar opgepast voor sterke inflatie, stijging van openbare schuld en begrotingstekort
9. Sterke promotie van onderzoek en ontwikkeling, schone energie, leefmilieu, infrastructuur, onderwijs, gezondheidszorg...
10. Vrees voor vrees, is vereist. We moeten geloven in de hoop. Geen pessimisme, geen beaat optimisme. Wel meliorisme.